

גליון נושא: 'השבת אבידה בזמננו'

בס"ד, יום ג' פרשת ויצא, ה' כסלו תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, בבא מציעא דף כא:

פנינים

הקדמה להשבת אבידה

בהקדמה לספר 'תורת האבידה' להג"ר ד.צ. הלוי פלדמן זצ"ל כתב דברים נפלאים ונצטט את חלקם.

הנה מצוות השבת אבידה הוא מצוה מורכבת ומגוונת עד למאוד, בחילוקי דיניה, פרטי דקדוקיה, כללי הלכותיה, ושרשי משפטיה. ובמצוה זו תלויים ועומדים בה ארבעה גופי מצוות של תורה שנים מצות עשה, ושנים לא תעשה. וברגע אחד של שב ואל תעשה בהעלמת עין לרגע או במחשבת זדון אחת בשעת הגבהת האבידה לקחת לעצמו הרי הוא עובר כמה גופים של איסור תורה, ועובר על כמה וכמה מצוות האמורות בתורה, ואף יתכן ששוב לא יהיה ניתן בידו לתקן המעוות ולהשיב את הנעשה לקדמותו.

יש בהשבת אבידה מושגים נרדפים הנוגדים זה לזה, בהפרש דק של כחוט השערה ביניהם. ויתכן שיהא חילוק בדין בין ספרים ישנים זנוחים בעזרת נשים, לבין ספרים עזובים של בוגרי הישיבה. בין בית מלון והכנסת אורחים, לבין מושב זקנים. בין בית חולים בבני ברק, לבית חולים בבאר שבע. בין אולם שמחות ציבורי, לבין אירוע שמחה פרטי. בין התחלפות בגדים בבית כנסת או שטיבל, לבין מקוה. בין נאבד בהסעה מאורגנת באוטובוס פרטי, לבין הסעה ציבורית. בין מחלקת אבידות של חברת ההסעות, לבין נהג פרטי. ❖

מקום שרבים מצויין שם

יאוש שלא מדעת

בגמ' (בבא מציעא דף כא עמוד ב) נחלקו אב"י ורבא ביאוש שלא מדעת כשאין בו סימן אם הוא יאוש. לאב"י והלכה כמותו אינו יאוש, דלא ידע דנפל מיניה. לרבא הוא יאוש, דבשעה שידע שנפל ממנו יתייאש שהרי אין בו סימן, לכן מהשתא הוא דמיאש. והכל מודים בזוטו של ים ובשלוליתו של נהר, אף שיש בו סימן הוא מותר לכל דרחמנא שרייה.

תא שמע: המוצא מעות בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ובכל מקום שהרבים מצויין שם הרי אלו שלו, מפני שהבעלים מתיאשין מהן. והא לא ידע דנפל מיניה, אמר רבי יצחק אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה.

ומצינו עוד בגמ' לקמן (דף כח:): כל דבר שעושה ואוכל יעשה ויאכל ודבר שאין עושה ואוכל ימכר שנאמר והשבותו לו ראה היאך תשיבנו לו. עוד מבואר בגמ' (דף כט:): שבשלו מרובה משל חבירו פטור מהשבת אבידה דאמר קרא אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם. מבואר בזה שאין המוצא צריך להוציא מכספו בשביל לקיים מצות השבת אבידה. וענין זה נוגע למעשה במציאות בבתי כנסת ובבתי מדרש וכדלהלן. חשוב לציין שהדברים לא נכתבו להלכה למעשה כי אם לעורר את לב המעיינים!

1. 'פינוי אבידות ומכירתם'

שאלה: המנהג ב'ישיבת מיר' (כמו בהרבה מקומות) שיש מודעה קבועה בשערי הבנינים שכל הנכנס הוא בתנאי שאם ישאיר חפציו בישיבה בזמן הפינוי, הרשות להנהלת הישיבה לעשות בו כרצונה, ועל סמך זה מתקיים פינוי חודשי ביום ששי 'ערב שבת מברכים' וביום חמישי שלפני הפינוי יש מודעות תזכורת בכל רחבי הישיבה. בנוסף יש פינוי מסיבי בסוף כל 'זמן' בו מסלקים את כל החפצים מקטן ועד גדול, מחליפות ועד מקררים, מחוט ועד שרוך נעל, ואת הספרים מוכרים בפחות ממחיר הקרן. ויש לדון מה התוקף ההלכתי של הנהגה זו (ה.מ.).

תשובה: שמעתי מהג"ר יצחק אייזיק סילבר שליט"א שכבר לפני שנים מרובים עוררו תלמידי חכמים חשובים

מצא כסף קטן מה הדין?

בגמ' (ב"מ כא:) אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה וכסף הוא בכלל האבידות שלבטח נודע לבעלים מאבידתם קודם הגבהת המוצא, ואם אין בהם סימן לא בגופם ולא במקומם זוכה בהם המוצא.

גם כסף קטן: והנה בשו"ע (סימן רסב סעיף ו') לא חילק בין סכום קטן לגדול. וכן דעת הגר"מ פנינשטיין זצ"ל (אגרות משה חלק יו"ד ח"ד סי' כ"ג, יג) וכן הורו הגר"ר חיים קנייבסקי שליט"א והגר"נ קרליץ שליט"א (השבת אבידה כהלכה עמוד סד) שאין לחלק. וכן הכריע הגר"י בלוי זצ"ל (פתחי חושן דיני אבידה פרק ב' הערה כג) שתמיד מתייחס, שכיון שחז"ל סתמו ואמרו מעות מפוזרין הרי אלו שלו, מסתבר שכלל זה בתוקף כל זמן שלא יתברר ההיפך. ואפשר דאין הכי נמי אם יבוא הבעלים ויוכיח שלא נתייחס יהא חייב להחזיר לו, והרי זה כאילו הוברר בודאי שלא משמש שנראה פשוט שחייב להחזיר לו. וכל הדין הוא רק שאין המוצא צריך לחשוש לכך שמסתמא נתייחס.

רק כסף גדול: אולם דעת הגר"ש אלישיב זצ"ל (השבת אבידה כהלכה עמוד סד) שהיתר זה נאמר רק בכסף גדול, שבזמננו בשקל בודד אין יודע שנאבד ואין בו את הכלל של עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, ואינו מתייחס ואף אם יתייחס לאחר זמן אסור ליטלו דאז לא ידע באיסורא. ויש שפירשו טעמו מצד סברת הס"ז (סי' רס"ב ס"ו) שכלל זה שאדם עשוי למשמש נאמר רק כשידע שנפל ממנו, אבל לא כשיתכן שאע"פ שירגיש בחסרון המעות בכיסו לא יחשוב שנאבד לו על ידי נפילה אלא חושב שנתנו לאיזה אדם, וכן כשיש לו הרבה מעות בכיסו ואינו מרגיש בחסרון אלא לאחר שימנה (השבת אבידה כהלכה עמוד סד).

כיס של זמננו: כתב בספר תורת הישיבה (עמוד סד) דיש שפקפקו שבזמננו אין את הכלל של אדם משמש בכיסו בכל שעה, ורק בזמננו שהכיס היה כמו שקית עם כסף והיה נושא בידו או קשור לבגדיו היו מרגישים בה תמיד משא"כ היום. אך אמר הגר"ח קנייבסקי שליט"א ששמע מהחזו"א שהאידנא נמי נשאר דין זה והוא כהפקר ב"ד הפקר. עכ"ד. ויש עוד הסבר בדברי החזו"א שמועיל מדין 'לא פלוג' וכל מידות חכמים כך הם, שכיון שחז"ל קבעו גדר זה בממון כעת אינו תלוי בכל אדם ובכל שעה לגופו, אלא נקבע דין בעצם שאבידת ממון תמיד דינו כמו אחר ייאוש. ❖

מרבני ישיבת מיר על נושא זה שאסור למכור את הספרים, והלכו לשאול את הגר"ש אלישיב זצ"ל והורה לגבאי אוצר הספרים דישיבת מיר שמותר למכור את הספרים. וכן הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל לבני ישיבת 'חברון' (תורת הישיבה פרק יז הערה 5). ושמעתי מהמשגיח הגר"ר אהרן חדש שליט"א שכן המנהג בישיבת מיר מקדמת דנא שמותר ליטול חפצים ממחסן האבידות בכפוף לכללים של האחראי במקום. ומותר לקנות הספרים בסוף הזמן. והוסיף שכך הדין בכל חפץ שמוטל בכל רחבי הישיבה אם עובר זמן ניכר ולא בא לדורשו, תולים שודאי התייחס ומותר לקחתו.

2. יסוד ההיתר יש לבאר בכמה אופנים:

1. **תנאי:** לרוב הפוסקים הטעם מכיון שהודיעו על כך במודעה בולטת לעין, פקעה בעלותו ואדעתא דהכי בא לישיבה. כ"כ הגר"מ פנינשטיין זצ"ל (שו"ת אגרות משה ח"ב חו"מ סי' מה ב), וכן פסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (שו"ת מנחת שלמה ח"ג סי' קו אות ג'), וכן העלה הגר"י ויס זצ"ל (שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' קמו), וכ"כ הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' שח). וכן שמעתי מהגר"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א שבכדי לא ליכנס לנדון אם הנהלת מקום יכולה להפקיע בעלות על חפצים, צריך לשים מודעה ברורה שכל הנכנס הוא על דעת כן ואז נחשב המשאיר את החפץ בניגוד לתנאי הכניסה כאילו פירש שנותן מתנה לישיבה, ומותר לישיבה לעשות

הערות מבני החבורה

מציאה בבית הכנסת, ישיבה, מקום ציבורי

שאלה: מצא בבית הכנסת או בכל מקום ציבורי, עט מחברת וכדומה כל דבר בעל ערך פעוט ואינו מונח בדרך הינוח מה יעשה? והצדדים הם האם א. ירים את החפץ ויהיה שומר אבידה ויכריז עליו. ב. יניח אותו במקומו אולי יחזור הבעלים ליטלו, כי אפסו הסיכויים שע"י ההכרזה והמודעה יחזור האבידה לבעליו. ג. יקחנו לעצמו מכיון שודאי הבעלים נתייאש. ד. הישיבה או הבית כנסת זכו בו מכיון שנתייאש הבעלים וחרר של הבית כנסת קדם לזכות מדין חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו. ה. חלוק אם זה בית כנסת מרכזי או בית כנסת קטן שלא נתייאש.

תשובה: לא להגביה: ההוראה למעשה היא לא להגביה וממילא אינו נהפך להיות שומר אבידה ואף אין כאן חסרון משום לא תוכל להתעלם מכיון שהסיבה שאינו מגביה הוא בכדי שהבעלים יוכל לחזור ולקחת משא"כ ברגע שהוא יגביה כמעט אפסו הסיכויים שיחזור לבעליו. כך הורה הגרא"מ שך זצ"ל (מ.מ.), וכן שמעתי מהגר"ד מורגנשטרן שליט"א בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וכן שמעתי מהגר"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א, וכן שמעתי מהגר"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א.

הגביה כעבור יומים: אם כעבור ימים בודדים הרים וזכה בזה הורה הגרא"מ שך זצ"ל (זכרון עזרא ח"א עמוד פג אות יב, תורת הישיבה פרק יז הערה 2) שכיון שיש לו ערך מועט וכיום אין אדם מחזר אחר דברים פעוטים שאיבד לכן אם עבר יום או יומים פרק זמן סביר שהיה צריך לחזור ולא חזר הרי אלו שלו דמסתמא נתייאש. והסברא בזה שמעתי (י.פ.) שפעם הכל היה עבודת יד והיה חשיבות לכל בלאי בגד וממילא מצות ההשבה היה מתקיים גם בדברים פעוטים, אבל היום הכל מיובא מסין ובתמורה לכמה גרושים יכול לקנות חדש ולא שוה לאדם להתאמץ ולחזור אחר אבידתו ואין כאן 'עד דרוש אחיך אותו'.

בית הכנסת אינו זוכה: וזה ברור במג"א (או"ח סימן קנד ס"ק ג') בשם האגודה והובא במ"ב (ס"ק נט) שאין הבית כנסת זוכה בזה. וזה מכמה טעמים א. שאין יד להקדש. ב. חצר מטעם שליחות ואין שליחות במציאה שצריך שליחות של בעל הממון ועוד שחב לאחרני כ"כ הנהיגות (סימן ר'). ג. ועוד טעם שמעתי (א.ח.) שאין הבית כנסת מעונין בכל החפצים הללו שאין לו מה לעשות בהם. אכן המ"ב מסיק בשם המגן גיבורים שאין דין זה ברור, שיש בזה דעות בין הראשונים. ולענין בית כנסת פרטי נחלקו הפוסקים לדעת הגר"י בלוי זצ"ל (הלכות אבידה פרק ט סעיף יד) שייך לבעל הבית כנסת ואילו לדעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל שייך למוצא (השבת אבידה כהלכה פרק ז' סעיף א').

הגביה מיד: ובאופן שהרים מיד הורה הגר"ד גרשון מלצר שליט"א שעט הוא בכלל דברים שעשוי למשמש בכל שעה ולכן נוטה לומר שנחשב שאתי לידיה בהתירא ומותר ליטלו לעצמו. ומ"מ לרווחא דמילתא ירשום לעצמו דמי הערך של העט ויטלנו לעצמו, בתנאי שיוחלט בדעתו שיחזיר לבעלים דמי החפץ כשיבוא אליהו כמו בתפילין דבי בר חבו (ב"מ דף כט:). ודעת הגר"י בלוי זצ"ל (פתחי חושן אבידה פרק ב' הערה כג) שיש לחלק בין עט לשעון, בשעון אם אינו דרך הינוח הרי אלו שלו דעשוי למשמש בשעונו בכל שעה. אבל עט יש להסתפק אם עשוי למשמש בכל שעה ויותר מסתבר שבעט תולה שהניחו באיזה מקום ואינו תולה בנפילה וכסברת הט"ז (סי' רס"ב ס"ו) וממילא אינו מתייאש מיד. והגר"ד צ' פלדמן זצ"ל (תורת האבידה עמוד ו') חילק בין בית כנסת קטן שסומך שעוד מעט ימצא אותו. לביהמ"ד גדול שברגע שאינו מוצא את החפץ מתייאש תכף ממנו דהוי בבחינת זוטו של ים.

תנאי בהגביה: ולענין אם יכול להגביה ולהניחו במקום אחר (כשאינו מפחית את הסיכוי שהבעלים ימצא אותו במקום החדש) בתנאי שאינו מתחייב בהשבה שמעתי מהגר"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א דמפשטות דברי הרמב"ן בסוגיא באלו מציאות דהרואה סלע שנפל משתים מוכח שיכול להתנות ולומר שאינו שומר אבידה. ואף שלפי הבנת הקצות ברמב"ן מוכח שאין אפשרות כזו, מכל מקום הרבה נחלקו על הקצות בהבנת דברי הרמב"ן, ולכאורה יוצא מזה שאם רוצה להיזיז את החפץ ממקומו יכול להתנות בדעתו שאינו מתכון להיות שומר אבידה, אולם למעשה אין להקל בזה. ויש מחכמי הוראה שליט"א שהורו שכיון שנחלקו בזה האחרונים טוב יעשה שלא יגביה להדיא אלא יזרקנו מעל הסטנדר. ❖

בו ככל העולה על דעתם. וכן שמעתי מהגר"י ברקוביץ שליט"א שהתנאי מועיל מדין תנאי בדבר שבממון.

והוסיף בקונטרס דיני ומצות השבת אבידה להגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאחר שתלו מודעה זו יכולים לנהוג בחפצים הנשארים שם כרצונם, ואין לחשוש שמא לא ראו כולם את המודעה וכן לא חיישינן דהוי של איניש אחרינא שבא ללמוד בישיבה משום דאזלינן בתר רובא, והביא דבריו אלו גם בספר השבת אבידה כהלכתה (עמ' קסט). וע"כ מן הראוי שכן יעשו כל גבאי אוצה"ס או הנהלת הישיבה בתחילת הזמן ושוב אמרינן דאדעתא דהכי באו לישיבה.

וטען 'למדן אחד' (ש.ז.י.) שאינו מבין סברא זו, כיון שיכול הנכנס לומר שאינו מקבל עליו תנאי זה ואינו מסכים להפקיר את חפציו שנשארים בישיבה. והשיבו על דבריו מחכמי הישיבה (פ.ח.) שכיון שהוי דיני חו"מ שהוא בין אדם לחבירו, כל זמן שלא בא לומר בפירוש להנהלת הישיבה שהוא לא מסכים לתנאי האמור התנאי נשאר בתוקפו, דדברים שבלב אינם דברים. ועוד (מ.פ.) דבעל המקום כחו אלים טפי לקבוע שעצם הכניסה מחייבתו וקיימת לו ברירה לא להכנס וכיון שנכנס הרי זה כאילו נתרצה בפירוש.

2. משליכן לשוק: לדברי הגר"י סילבר שליט"א יסוד ההיתר הוא בדברי הרמב"ם (שכירות פרק ז' הלכה ז') שנפסק בשו"ע (חו"מ סימן שי"ט סעיף א) שהמכניס פירותיו לבית חבירו שלא מדעתו והניחם והלך, יש לבעל הבית למכור לו מאותם הפירות כדי ליתן שכר הפועלים שמוציאין אותם ומשליכים אותם לשוק. ויש להוסיף שגם לדעת הרא"ש והטור שנפסק ברמ"א (שם) שצריך להודיעו תחלה, הרי כאן כיון שיש מודעה ברורה וכל הנכנס לישיבה יודע שכך המנהג הרי זה כאילו הודיעו בפירוש מתחילה, ולכן מותר לכתחילה לנהוג כך.

3. אי אפשר: הסבר נוסף שמעתי מהגר"ר מיכל פריד שליט"א שכיון שאין לישיבה מקום להחזיק את כל החפצים וזה צורך חיוני לישיבה לפנות את כל החפצים העזובים ללא דורש (1000 גמרות כל סוף זמן, מאות ספרים, כובעים, חליפות, נעלים, מקררים, מזגנים, ועוד אלפי פריטים), וההכנסות של מכירת הספרים בקושי מכסות את העלויות (מודעות לפני הפינוי, פועלים לפינוי, מיון, אריזה, שינוע, הובלה, 'שכירת מקום' לאחסון עד סוף הזמן, ביצוע המכירה), וכיון שיש הפסד גדול לישיבה בהחזקת כל החפצים העזובים, ואין חיוב להפסיד כסף לקיים מצות השבה, לכן ברור שמותר לעשות כן לכתחילה.

4. מנהג בני העיר: עוד טעם שמעתי מהגר"ר מיכל פריד שליט"א לפי מה שנפסק ברמ"א (חו"מ סימן ב' סוף סעיף א') שכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כבית דין הגדול והפקרן הפקר כפי המנהג. והוסיף הסמ"ע (שם ס"ק יא) שכל דבר שהוא לצורך הקהל מותר להם לתקן תקנות. וכלפי נדון דידן אין לך צורך גדול מזה, והרשות להנהלת הישיבה לקבוע גדרים ברורים בענין.

3. לפני משורת הדין

חומרא: למרות כל האמור, שמעתי מהגר"ד מורגנשטרן שליט"א שאמנם ההכרח לא יגונה ומצד הדין מותר לקנות את הספרים, כי הישיבה מוכרחת לפנות את המקום, אבל אין זה מידה הוגנת לקנות את מה שחבירו איבד ואין לו דרך למצוא את אבידתו. ולא מומלץ לקנות כאשר יתכן שלא נתייאש.

לפנים משורת הדין: בישיבת סלבודקא המנהג שהספרים שנשארים מוקדשים לאוצר הספרים, ואחד מלומדי הישיבה הלך לשאול את הגר"נ קרליץ שליט"א ואמר לו שמדינא הספרים שנשארו הם רכוש הישיבה. ומ"מ לפני משורת הדין ידביקו מודעה על גבי הספר שאם תוך שנה יבוא הבעלים יחזור לבעליו (ו.ח.). אולם מאידך דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל הובא בספר תורת הישיבה (פרק יז הערה 5) שאם תלו מודעה זו ולא לקחו הבעלים את ספרם ובא גבאי של אוצה"ס ונטל את הספר לטובת אוצה"ס ולאחר זמן בא בעל הספר ותובע את שלו שאין רשות לגבאי להחזיר לו את הספר. ❖

'צומק הפעם'

כתובות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823